

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Збірник наукових праць

ТОМ XXV

Педагогічні науки

Логос 2005

Б Б К 74.6

ISBN 966-581-318-8

Збірник затверджений Постановою Президії Вищої Атестаційної Комісії України (Бюлетень РАН України Літ 5 ні 1999 рік; Перелік № 2 Додатку до постанови президії НА А" України під 5 вересня 1999 р. .V 01-05-9) як наукове видання, в якому можуть публікуватися основні результати дисертаційної, досліджень за спеціальностями педагогічної науки

Шеф-редактор дійсний член АПН України, проф. В.П. Андрущенко

Редакційна колегія:

**А.Й. Капська - доктор педагогічних наук, професор (відповідальний редактор),
Л.І. Міщик - доктор педагогічних наук, професор, Л.Ф. Нечепоренко - доктор педагогічних наук, професор, В.М. Оржеховська - доктор педагогічних наук, професор, С.О. Сисоева - доктор педагогічних наук, професор**

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 1101, вид діяльності у видавничій справі: видавнича діяльність, виготовлення видавничої продукції, засновник Міністерство освіти і науки України, дата видачі - 29.10.2002 р.

Збірник статей пропонує результати досліджень і експериментальної роботи здійсненої авторами з проблем соціального становлення особистості. У стаття розкривається педагогічний, психологічний та соціальний аспекти, які обумовлюють актуалізацію поставленої проблеми і допомагають її вирішувати на сучасному етапі розвитку суспільства і психолого-педагогічної науки. Для викладачів, науковців аспірантів, студентів і вчителів.

Соціалізація особистості: Збірник наукових праць. За заг. ред. проф. А.Й. Папської. Том XX V. - К.: Логос, 2005. - 241 с.

ISBN 966-581-318-8

Рекомендований вченою радою Національного педагогічного університету) імені М. П. Драгоманова.

© Редакційна колегія
© Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманові
© Автори статей
© Лого

ЗМІСТ

I. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

<i>Ковчина І-М.</i> Сучасні тенденції підготовки соціального педагога до професійної соціально-правової діяльності.....	3
<i>Омельченко Л.М.</i> Теоретико-методологічні аспекти аналізу подружнього конфлікту в молодій сім'ї.....	21
<i>Міхесва О.Ю.</i> Особливості діяльності соціальних служб за кордоном.....	32
<i>Костюшко Г.О.</i> Вплив українського фольклору на формування творчої особистості.....	40
<i>Яременко О. О.</i> Вплив екологічної освіти та виховання на формування світоглядних орієнтацій молоді.....	47
<i>Дябел Л.І.</i> Особливості формування ціннісних орієнтацій студента-першокурсника у процесі його соціалізації.....	57
<i>Тимошенко А.Л.</i> Реклама як педагогічний фактор впливу на особистість.....	68
<i>Мирошніченко Н.О.</i> Інтеграція молодих інвалідів в соціальне середовище.....	78
<i>Гуабовенко Н.В.</i> Педагогічні механізми стимулювання внутрішнього потенціалу дитини-інваліда засобами психолого-педагогічної допомоги сім'ям в умовах реабілітаційних центрів.....	92
<i>Джексон О. В.</i> Соціокультурні передумови розвитку перших недільних шкіл як інститутів соціалізації особистості в Україні і за рубежом.....	102

*О.О. Яременко
(м. Київ)*

**ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВИТИ ТА ВИХОВАННЯ
НА ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ**

Annotation

The article deals with the ways of overcoming ecological problems as the basis for development of personality through learning certain cultural values, which embodied in ecological culture.

Ecologically cultural personality not only master scientific knowledge, which favour general ecological education of young person and transform into ecological thinking, but learn moral values concerning the emotional perception of nature and practice skills of environmental protection, which regulate ecological responsibility.

XX століття знаменувалось надзвичайно високими темпами тиску на навколишнє середовище, що, без сумніву, позначається на стані живого, наносить значні матеріальні збитки, загрожує здоров'ю та життю людини, провокує появу екологічних катаклізмів. Адже людське суспільство

досягло такого ступеня розвитку, що воно може дуже активно втручатися у хід природних процесів. Але ані наявність матеріальних передумов, ані можливості змоделювати та спрогнозувати варіанти майбутнього у взаємовідносинах суспільства та природи не можуть самі по собі, автоматично забезпечити вихід із цієї ситуації. Шлях подолання екологічних труднощів - у сфері вдосконалення головного винуватця ~ самої людини.

Процес розвитку особистості відбувається через засвоєння індивідом певних загальнозначущих культурних цінностей, тому суспільство має ставити перед кожним індивідом спільні для всіх членів суспільства обов'язкові вимоги щодо їх культурного рівня, за принципом культуровідповідності (про який говорив ще Я.А. Коменський), тобто відповідності виховання вимогам середовища й часу, вимогам сучасної людини, передової науки й культури. Це так звана "актуальна культура", без якої не може існувати жодне суспільство. Тому важливим для педагогічної практики, на думку соціологів В.В. Москаленка та В.Т. Циби, є "змістове визначення "актуальної культури" та методів її засвоєння". У наш час однією з складових "актуальної культури" поступово стає екологічна культура.

На нашу думку, *екологічна культура* є важливим складовим елементом багатьох аспектів загальної культури (науки, освіти, виробництва тощо) і, виконуючи багато її функцій (виховну, регулятивну, прогностичну, адаптаційну тощо), виступає однією із форм прояву сутнісних сил людини, показником рівня прогресу суспільства, єдності різноманітних форм суспільної свідомості та практичної діяльності з природним середовищем. Але вона розкриває не лише те, яким чином можна досягти певної мети, а й ті межі, які не можна переступати в процесі її досягнення. У цьому випадку екологічна культура виступає як

Соціалізація особистості

сукупність знань, норм, мотивів, моральних почуттів та "правил поведінки" людини в оточуючому її природному світі.

У нашій статті ми хочемо розглянути структуру екологічної культури та, пов'язаних з нею понять, а також торкнутися питання завдань екологічної освіти, що витікають з особливостей її компонентів.

У системі екологічної культури виокремлюють такі компоненти: **когнітивний, мотиваційний та діяльнісний** (Див. таблицю), які пов'язані з конкретними завданнями екологічної освіти та виховання.

Для виявлення особливостей формування екологічної культури необхідно оцінити рівень розвитку та характерні ознаки кожного із цих трьох компонентів, а також фактори, що впливають на їх формування.

Когнітивний компонент включає в себе систему засвоєних особистістю екологічних знань про місце та роль людини у біосфері, про способи визначення оптимальних умов для життя та розвитку людини, її взаємодія з іншими компонентами біосфери, тобто про визначення її "екологічної ніші".

Таблиця

Система екологічної культури

Завдання екоосвіти	Компоненти екокультури	Елементи, пов'язані з екокультурою
Освітні	Когнітивний - інтелектуальний, науковий	Екознання як основа екоосвченості, що формує екомислення та сприяє розвитку екоосвідомості
Виховні	Мотиваційний - ціннісний, нормативний	Мотиви екологічної активності, які формують, екопереконавання, включаючи емоційно-вольову сферу та розвиваючи екоетику
Розвиваючі	Діяльнісний - поведінковий, операційний	Екоповедінка, яка характеризується еко-відповідальністю та наявністю позитивного досвід) екодіяльності

Збірник наукових праць»

Феномен *екологічного знання* є результатом зростаючої потреби! суспільства щодо доцільності змінювання природного середовища з метою збереження органічної єдності між людиною, суспільством і природою, Наукові знання лежать у основі будь-якої освіти, в тому числі й екологічної, Тому одним із її напрямів є сприяння зростанню у молоді' рівня спеціальних екологічних знань (Ю.П. Ожегов), а однією із задач ~ формування адекватних екологічних уявлень, тобто уявлень про І взаємозв'язки у системі "людина-суспільство-природа" тау самій природі (С.Д. Дерябо, В.О. Ясвін). На думку дослідників, така система уявлень дозволяє особистості знати, *що і як трапляється* у світі природи між людиною, суспільством та природою і як слід діяти з точки зору екологічної доцільності.

Однак не менш важливим є те, що зміст освіти повинен враховувати основні тенденції розвитку екологічних досліджень. Як вважає один з дослідників проблеми формування екологічної свідомості, М.П. Коняк, цьому можуть сприяти, такі лінії зростання потенціалу екологічних знань:

- органічне залучення екологічного компоненту в загальноосвітнянській процес та суттєве збільшення його дидактичного навантаження;

- більша увага до міжпредметних зв'язків, міждисциплінарної кореляції, оскільки охорона природи - проблема комплексна й вимагає „ломки традиційних міжпредметних бар'єрів“;

- розробка та введення цілісних навчальних екологічних курсів охорони природи, які відображають таку тенденцію наукового пізнання, як становлення та розвиток цілісних, комплексних сфер екологічного дослідження;

- включення в екологічну освіту та виховання результатів системи моніторингу, постійного спостереження за динамікою екологічного стану

Соціалізація особистості

конкретних територій, які пов'язані з певними регіонально-галузовими спеціалізаціями.

Ці лінії повинні не тільки пронизувати процес освіти, але й поєднувати всі ті знання, які засвоює молодь наскрізною ідеєю про єдність людини, суспільства та природи. Завдяки цьому можна формувати почуття морального задоволення, причетності населення до розв'язання екологічних проблем, активізувати серед молоді природоохоронний рух.

Говорячи про рівень екологічних знань, не можемо не звернути увагу на специфіку *екологічного мислення* як відносно самостійну форму суспільної свідомості. Екологічне мислення здійснює синтез наукового знання, особливого типу універсальної моралі, у якій інтегровані у якісно нову цілісність „не лише раціональне, але й емоційне ставлення людини до природного середовища, співчуття їй, спорідненості та відповідальності за її долю на Землі”.

Екологічне мислення має високий потенціал впливу на наукове пізнання, здатне корегувати вибір смисложиттєвих, світоглядних орієнтацій молоді та інших соціальних груп. Комплекс екологічних уявлень та ідей дуже часто виступає у ролі особливої дослідницької програми, свого роду екологічної парадигми вивчення багатьох соціально-культурних проблем сучасності. Так, усвідомлення того, що антропоцентрична екологічна свідомість веде у глухий кут і є психологічною базою екологічної кризи, призвело до появи нової „інвайроментальної парадигми” (New Environmental Paradigm), для якої притаманні такі постулати: по-перше, хоча людина має виключні характеристики (культура, технологія тощо), вона залишається одним з багатьох видів на Землі, взаємозалежних і включених в єдину глобальну екологічну систему; по-друге, людська діяльність обумовлена не лише соціальними та культурними факторами, але й складними біофізичними, екологічними зв'язками, в які вона включається і які накладають на її

діяльність певні фізичні та біологічні обмеження, оскільки людина існує не лише у соціальному, а й у природному контексті; по-третє, хоча людський інтелект дозволяє істотно розширити можливості її існування у соціальному і природному середовищі, однак „екологічні закони” не втрачають для неї своєї обов'язковості (Г. Бейтсон, Е. Нордланд).

Ціннісний характер екологічного мислення підвищує його виховним та світоглядний потенціал, а також сприяє перебудові свідомості у зв'язку з розвитком екологічної етики, яка оснований на ідеях співпереживання, самоцінності усього живого.

Предметом відображення екологічної свідомості в сучасну епоху, підкреслює О.І. Салтовський, „виступають відносини та зв'язки між природним середовищем і суспільством як підсистем єдиного цілісного об'єкту, що реалізується в комплексі суспільних відносин, пов'язаних з виконанням діяльності по оптимізації системи „людина-суспільство-природа”.

Можна сказати, що в екологічній свідомості ми маємо відображення тих процесів, що відбуваються в природі, між людиною і природою. Саме ці процеси є предметом екологічної свідомості. А те, чи вони відображаються свідомістю адекватно чи неадекватно, залежить від ступеня розвитку екологічної культури суб'єкта даної свідомості.

Отже, виходячи із вищезначеного, для формування когнітивного компоненту екологічної культури слід звернути увагу на такі аспекти виховання молоді:

- формування екологічного та морально-екологічного знань, відповідних умінь і навичок;
- розвиток екологічного мислення, як процесу пізнавальної діяльності, що характеризує відображення сучасних тенденцій екологізації суспільної свідомості;

Соціалізація особистості

прогностичного компоненту поведінки;

- узагальнення моделей поведінки й діяльності в природному середовищі.

Мотиваційний компонент представляє ієрархію мотивів екологічної активності при формуванні такого феномена як „відповідальне“, „позитивне“ ставлення до природного середовища, що визначає екологічну спрямованість цієї активності та рівень розвитку екологічної культури.

Дійсно, сама по собі наявність екологічних знань не гарантує екологічно доцільної поведінки особистості, для цього необхідне ще й відповідне ставлення до природи, світу, що оточує нас. При цьому, вважає Е.І. Шубенкова, з одного боку, вся природа як взаємопов'язане ціле стає предметом морального ставлення; з другого - сама система моральних норм отримує сувору перевірку, випробовується екологічною ситуацією, вимогами природного середовища.

Як вже зазначалося вище, володіння знаннями про предмет не завжди визначає ставлення до нього. Слід виховувати готовність до екологічно відповідальної поведінки, адже сформувати відповідні переконання лише на інтелектуальному рівні неможливо. Необхідно приховувати, що їх структура є поєднанням раціонального мислення, емоційної сфери та її волі. Ось і виходить, що ставлення, переконання народжуються лише тоді, коли знання пройдуть через світ почуттів, отримають там особистісну оцінку й стануть вольовим актом.

Можна сказати, що прояв досить розвинених соціальних почуттів, емоцій є необхідною передумовою поведінки, переконань, моральної свідомості, яка є важливим складовим елементом екологічної свідомості.

Емоції у вигляді почуття прекрасного, почуття краси слугують основою екологічної свідомості. У зв'язку з цим, з'являється мета - виховання у

молодого людини почуття любові до природи як до батьківського дому, „...врешті решт природу може врятувати її (людини) любов. Природа буде в безпеці тільки у тому випадку, якщо людина трохи покохає її просто тому, що вона прекрасна, і тому, що вона не може жити без краси, яка б не була та форма її, до якої вона за своєю культурою та інтелектуальному складу найбільш схильна”, - зазначає Жан Дорст .

Отже, це дозволяє визначити такі напрями формування мотиваційного компоненту :

- формування інтересу до екологічних проблем;
- розвиток пізнавальних мотивів, заснованих на отриманні задоволення, емоційної насолоди від самого процесу вивчення природи та її вирішення її проблем;
- розвиток гуманістичних мотивів, що виникають на основі співпереживання, жалю до природного світу, інших людей;
- розвиток естетично-комунікативних мотивів, що виникають у процесі спілкування з природою та іншими людьми в контексті природного середовища..

Без сумніву, знання, погляди, переконання та емоції спонтанно не з'являються, а завжди реалізуються у певну поведінку, виявляються у певній практичній діяльності. Але для того, щоб екологічно доцільно поступати, особистості необхідно вміти це робити: ані розуміння, ані прагнення може виявитися недостатньо, якщо вона не зможе їх реалізувати в системі своїх дій. Засвоєння відповідальних технологій та вибір правильних стратегій дозволяють діяти з точки зору екологічної доцільності. Тому система умінь, навичок та стратегій взаємодії з природою є третім важливим компонентом екологічної культури.

Діяльніший компонент - це вибір та реалізація певної лінії поведінки, що відповідає нормам екологічно відповідальної поведінки на

Соціалізація особистості

основі сформованого світогляду та розвиненої самосвідомості. Таким чином, можна сказати, що екологічна свідомість є передумовою формування, екологічної культури.

Як і культура взагалі, екологічна культура формується і проявляється у процесі діяльності, в даному випадку - екологічної, у якій вона набуває (безпосередньої предметності. Екологічна діяльність спрямована не лише на підготовку предметів природи до перетворення, не лише є основою для оптимізації зв'язків у системі „людина-суспільство-природа", але й визначає відносини між самими людьми у ставленні до природи і природних ресурсів.

Головним показником, який характеризує ставлення в процесі екологічної діяльності, є відповідальне ставлення до навколишнього природного середовища.

Екологічна відповідальність „не тільки формується та проявляється у діяльності людей, але, в свою чергу, суттєво впливає на її характер, якість, спрямованість та результат. Вона слугує ефективним регулятором ходу екологічної діяльності, оскільки лише у ній можливе вирішення екологічної проблеми", - зазначає О.Г. Карпенко.

Стимулюючи екологічну освіту та самоосвіту, діяльність є водночас своєрідним трансформатором у процесі формування переконань - головного напрямку виховання свідомого, відповідального ставлення до природи, тобто високої екологічної свідомості. По-перше, ця діяльність живить її учасників безпосередніми знаннями про природне середовище, які, у свою чергу, перетворюються в переконання. По-друге, соціально-екологічний досвід, що набуває молодь у ході діяльності, дає можливість співвіднести з реальністю, продумати та відчуті набуті знання, які були отримані з теоретичних джерел, що сприяє перетворенню цих знань у переконання. По-третє, практична діяльність в екологічній сфері, як і в інших сферах, виступає „засобом перевірки" рівня свідомості, оскільки

Збірник наукових праць

„про людину судять не по тому, що вона про себе говорить чи думає, а по тому, що вона робить”.

Таким чином, екологічна діяльність - це одна із умов формування у молоді екологічної культури. Адже, саме екологічна діяльність розкриває процес формування розглянутих вище елементів екологічної культури: екологічної освіченості, свідомого, позитивного ставлення до природи, екологічно відповідає поведінки.

Звідси можна зробити висновок, що основними напрямками формування діяльнісного компонента екологічної культури є:

- формування екологічної активності, що проявляється в стані готовності до конкретної практичної діяльності з охорони й відтворення багатств природи, у прагненні до самостійної діяльності з вивчення природного середовища і вирішення екологічних проблем;

- формування почуття відповідальності як контролю над діяльністю особистості з точки зору екологічної етики;

- включення молоді у безпосередню діяльність з охорони природного середовища рідного краю через засоби екологічної освіти та виховання.

Адже саме від такої діяльності людства, і, в першу чергу, підрастаючого покоління, якому належить майбутнє, залежить вирішення проблеми глобальної екологічної кризи, збереження умов природного існування цивілізації, а також набуття навичок, які необхідні для життя в сучасному суспільстві.

Література

1. Дерябо С.Д., Ясвін В.О. Экологическая педагогика и психология. - «Феникс» Ростов-на-Дону, 1996. - 398 .
2. Дорст Ж. До того как умрет природа: Пер. с фр.иц. М.А. Богуславской Обриной. Предисл. и ред. проф. Л.Г.Банникова - М.: „Прогресс”, 1968. - 24 с.

Соціалізація особистості

- 3, Карпенко О.Г. Соціальне становлення особистості підлітка в тимчасових об'єднаннях за інтересами. Дис...канд.пед.наук.: 13.00.01. 7 Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова- К., 1999- 191 є.
 4. Коляк М.П. Екологічна свідомість та проблемі її формування//Науковий вісник Чернівецького університету. - Вин. 35. Філософія. - Чернівці: ЧДУ, 1998. - С. 136-140.
 5. Москаленко В.В., Циба В.Т. Культурно-діяльнісна концепція соціалізації особистості. // Педагогіка та психологія. - 1995. - № 3. - С. 140-141.
- 6, Пордланд Е. Воспитание в эпоху глобальных проблем: размышления о новой парадигме. // Приоритеты современной педагогики: Мир-Экология-Сотрудничество: Материалы межд. пед. проекта Р.Е.А.С.Е. - М.: 1993. - С. 19-21.
7. Ожегов Ю.П., Никанорова Е.В. Экологический импульс: Проблемы формирования экологической культуры молодежи - М.: Молодая гвардия, 1990. - 271 с.
 8. Салтовський О.І. Основи соціальної екології: Курс лекцій. - К.: МАУП, 1997. - 168 с.
9. Шубенкова Е.И. Экология и общечеловеческие ценности // Вопросы философии. - 1987. - № 7. - С. 37-38.